

COĞRAFİ İŞARETLERİN KORUNMASI : DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DURUM

Yrd. Doç. Dr. Deniz ILGAZ*

1. 1. Giriş

Toprağın, iklimin, suyun özellikleri ve bunların doğal süreciyle ilgilenen insanın geleneksel bilgi ve beceri birikiminin karışımıyla kendine has tat, koku, çeşni kazanan öyle ürünler vardır ki, belirli bir yörenin, bölgenin, ya da ülkenin adıyla anılmakta ve öyle tanınmaktadırlar. Bu gibi bir ürünü satın alan kişiler onun belirli bir karakteristiğine ya da kalitesine alıştıkları için o belirli ürünü aramaktadırlar. Coğrafi özelliklerin bu nedenle bütün dünyada geçerli olabilecek coğrafi işaretlerle korunmaları gereği bütün ülkeleri ilgilendirmektedir. Bu koruma hem bir ülkenin öz kaynaklarının zenginliği açısından, hem üretimi yapan ve ondan kâr sağlayan kişiler için, hem de o ürünü tüketme alışkanlığını edinmiş halk nezdinde önemlidir.

Kamuya ait bir fikrî hak alanı, bir ulusal servet konusu olan coğrafi işaretlere, ticarî bir markaya kıyasla çoğu durumlarda öncelik/üstünlük tanınmaktadır. Kişisel hak yaratan marka kavramı, yalnızca insan buluşu ve emeğiyle yaratılmış sınaî mal ve hizmetlerle bağlantılı olup, üretiminde bir yerden başka bir yere nakledilebilen hammadde, araç gereç ve insan gücünden yararlanan ve bu yer değiştirmeye özelliklerinden ve kalitesinden bir şey yitirmeyen mal ve hizmetlere ilişkindir. Oysa coğrafi işaretler, birçok ülkede kanunî bir kısıtlamaya tabi kılınamayacak ve de temlik ve ferağî kabil olmayan haklar olarak kabul gördüklerinden, ticarî markaya kıyasla öncelikli konumdadırlar.¹

* Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Görevlisi

1 Robert Tinlot, 43, *Geographical Indications for Wine*, 41-46, *Symposium on the International Protection of Geographical Indications*, the World Intellectual Property Organization (WIPO) in Cooperation with the Government of the Federal Republic of Germany, Wiesbaden, Oct. 17-18, 1991, Geneva 1992.

1. 2. Kavramlar ve Tanımlar

“Coğrafi işaret” (geographical indication) kavramı, GATT-TRIPS Anlaşması²’ında üç maddede yer almanın dışında henüz hiçbir çok-tarflı uluslararası sözleşmeye kendi başına konu olmadığı halde, yaklaşık 20 yıldır uluslararası tartışma ve görüşmelerde kullanılan bir terim haline gelmiştir. “Coğrafi işaretin korunması” denildiğinde, o işaretin belirttiği coğrafi bölgeden kaynaklanmayan ürünlerde o ülke ya da bölge adının kullanılmasına karşı koruma anlaşılmaktadır.

Coğrafi bölge’nin ne olduğuna gelince, bu bölge küçük bir bağ alanı olabilir (örneğin, *Clos de Vougeot*), büyük bir yöre olabilir (örneğin, *Beaujolais*, *Trakya*, *Kars*, v.s.), veya bir ülke olabilir.

Coğrafi işaret genel başlığı altında, birbirini dışlayıcı olmayan iki yaklaşımı ifade eden terim bulunmaktadır: “menşe adları” ve “mahreç işaretleri”, genel nitelikli çok-tarflı *Paris Sözleşmesi*’nde yer almaktadır.³ Türkiye Cumhuriyeti’nde, 555 Sayılı, **Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname**⁴, 3’üncü Madde’de açıklandığı üzere bu iki terimin tanımı şöyledir: “Bir ürünün menşei olan yöre, alan, veya bölge adı, aşağıdaki şartların birlikte karşılanması durumunda “menşe adını” belirtir: (a) Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, alan, bölge veya çok özel durumlarda ülkeden kaynaklanan bir ürün olması; (b) Tüm ve esas nitelik veya özellikleri bu yöre, alan veya bölgeye özgü doğa ve beşerî unsurlardan kaynaklanan bir ürün olması; (c) Üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinin tümüyle bu yöre, alan veya bölge sınırları içinde yapılan bir ürün olması.

Üçüncü fıkrada belirtilen koşulları karşılayan ve belirli bir yöre, alan veya bölgeden kaynaklanan bir ürünü belirtmek için geleneksel olarak kullanılan güncel dilde yerleşmiş coğrafi veya coğrafi olmayan adlar da menşe adları olarak kullanılabilir.

Bir ürünün menşei olan yöre, alan veya bölge adı, aşağıdaki şartların karşılanması durumunda “mahreç işareti” göstergesini belirtir: (a) Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, alan veya bölgeden kaynaklanan bir ürün olması; (b) Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla bu yöre, alan veya bölge ile özdeşleşmiş

2 **Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement) (1994)** (Annex IC of the Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization). Part II, Section 3, Articles 22-24 on Geographical Indications.

3 20 March 1883 Paris Convention for the Protection of Industrial Property (as revised in 1967), (Sınai Mülkiyetin Himayesine Mahsus Milletlerarası bir İttihat İhdas Edilmesine Dair 20 Mart 1883 tarihli Uluslararası Sözleşme). 1967 Metninde, Sözleşme’nin 1’inci Madde, 2’nci paragrafında sıralanan sınai haklar arasında, mahreç işaretleri (“indications of source”) ve menşe adları (“appellations of origin”) yer almaktadır. WIPO Publication, No. 201 (E); 628 U. N. Treaty Series.

4 555 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 27 Haziran 1995 tarih ve 22326 sayılı *Resmî Gazete*’de yayınlanmıştır.

ürün olması; (c) Üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az birinin belirlenmiş yöre, alan veya bölge sınırları içinde yapılan bir ürün olması.”

Bu tanımlar aynen Avrupa Birliği'nin 14 Temmuz 1992 tarihinde imzalanan **Tarım Ürünleri ve Gıda Maddelerinde Coğrafi İşaretlerin ve Menşe Adlarının Korunması Hakkında Konsey Yönetmeliği** (No. 2081/92)⁵ hükümleri içinde yer alan (Madde 2 (2)) tanımlara uygundur.

Ayrıca, 555 sayılı KHK'de Madde 3'te ve Konsey Yönetmeliği'nde Madde 2 (3)'de aynı şekilde yer alan bir ek hükümde ise, ürün ya da gıda maddesiyle ilgili olarak bilinen geleneksel adlar, coğrafi olsun ya da olmasın, belirli koşulları karşıladıklarında menşe işareti olarak kabul edilmektedirler. Ne var ki, Yönetmelik ürünü “tarım ürünü” olarak belirtirken, 555 sayılı KHK'de bu kavram yalnızca “ürün” olarak yer almaktadır.

Coğrafi işaretlerle ilgili olarak özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde kabul bulan bir başka kavram da, “onay markası”dır (certification mark). Bir tarım ürününün veya yiyecek maddesinin menşeyini, kalitesini ve o belirli yörenin insan unsuruyla da eklenmiş diğer hususlarını belirtmek üzere mezkûr mala iliştilen veya vurulan-resmî tescilli yapılmış belge veya işaret olarak tanımlanabilir.

“Kontrollü mahreç işaretleri” kavramı da kabul görmektedir; belirli bir ülke, bölge ya da yöre adından yararlanan ürünlerin ancak devlet kurumları veya resmî kuruluşlar nezdinde sıkı ve sürekli bir denetim ve kontrol sonucunda bu adı kullanabilecekleri görüşünü belirtmektedir.

Coğrafi işaretlerin hangi türde ürün ya da mamulleri kapsadığı ise ülkelerin kendi belirleyecekleri alanlara uzanabilmektedir. Bir yörenin topoğrafyası, toprağı, iklimi, suyu gibi doğal faktörlerinden en çok etkilenen bir ürün olan şarap veya diğer alkollü içkiler, maden suları, bira, şıralar, peynirler, sigara ve tütün, kahve, çay gibi ürünler, çeşitli unlu mamuller, tekstil ürünleri ve porselen, çini gibi imal edilen mallar sayılabilmektedir.

Belirli bir coğrafi yöreye ya da ülkeye özgü kalite ve karakteristikler bu ürünler için müşterek bir unsur oluşturmakta ve bunlara ait coğrafi işaret, tüketiciye ürünün coğrafi kaynağıyla ilgili bilgi sağlamak açısından etkili olmaktadır. Bu tanıma, yalnızca bir kaynak ülke içinde kısıtlı kalmayarak, hem üretici hem de tüketici açısından çoğunlukla bütün dünyada geçerli olma zorunluluğu yaratmaktadır.

5 Council Regulation (EEC) No. 2081/92 of 14 July 1992 on the protection of geographical indications and designations of origin for agricultural products and foodstuffs, *Official Journal of the European Communities*, No. L 208/1, 24.7.1992.

2. 1. Tarih İçinde Coğrafi İşaretler

Coğrafi işaretlerin tarihine bakıldığında, fikrî haklar konusunun en eski bir alanını oluşturdukları görülebilmektedir. Ürünlerin coğrafi kaynağını belirtme gereği yüzyıllar öncesinde de sürmekteydi. Fakat yasal koruma sağlamak açısından bir coğrafi bölgenin kesin tanımını yapmanın önemi yakın denilecek bir tarihte, ancak 100 yıl kadar öncesinde anlaşılmıştır. Bu tarihte olan önemli bir gelişme, dünyanın birçok yerinde coğrafi işaretin oynadığı rolü ön plana çıkarmıştır.

Avrupa'dan Amerika ve Avustralya kıtalarına göç edenler, bu gittikleri yerlerde de aynı işlerini sürdürmeyi yeğlemişlerdi. Örneğin şarap üreticileri, gittikleri yerde de Avrupa'da kullanmaya alıştıkları coğrafi terimleri, başka mekânda ürettikleri ürün ve mallar için de kullanmayı sürdürdüler.

Bu tür kullanıma karşı önceleri bir itirazla karşılaşılmadı; bu coğrafi işaretler, coğrafi kaynak yerine, tüketiciyi ürün ya da malın kalitesi hakkında bilgilendirmeye yaramaktaydı. Tüketiciler, ürün ya da malın dışarıdan ithal edilmiş olacağı gibi bir yanılgıya düşmüyorlardı. Üstelik ürün ya da malın gerçek menşei de ayrıca bildirilmekteydi. Avrupa'da kullanıldığında gerçekten coğrafi işaret olan ad ise *jenerik* (cins belirleyen) tanım olarak algılanmaktaydı.

Bunun sonucu olarak, her ülkede doğru anlamda kullanılan yerli ve yabancı coğrafi işaretlerin mevcudiyetine rağmen, bazı coğrafi işaretler de değişik ülkelerde değişik anlamlarda kullanılır oldu. Böylece en büyük kayıp, Avrupa ülkelerince yaşandı.

Avrupa'da çok eskiye dayanan kültürlerde, coğrafi işaretlerin korunması birçok kamu hukuku sisteminde yer almaktaydı. Ürün ve malların tanınmasında yararlanan en yaygın uygulama coğrafi işaretlerin kullanılmasıydı. Ancak sanayiye yoğunlaşma ve sanayi toplumu ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte diğer türden işaretlerin kullanılmasına da başlandı.

Fabrikasyon mal üretimine gidildikçe, bir imalatçının mallarını diğerlerinden ayırmak için imalatçı adları kullanılmaya başlandı. Böylece mallar, imalatçısının adıyla anılmaya ve tanınmaya başladı ve *ticarî marka* kavramı doğdu. 17. yüzyıl sonlarında ve 18. yüzyıl başlarında, marka kavramı yaygınlaştı ve günümüze doğru uzanan büyük bir gelişme gösterdi.⁶

6 Milo G. Coerper, The Protection of Geographical Indications in the United States of America, 55-82, *Symposium on the International Protection of Geographical Indications*, the World Intellectual Property Organization (WIPO), in cooperation with the Government of the Federal Republic of Germany, Wiesbaden, October 17-18, 1991, Geneva 1992, 72.

Amerika Birleşik Devletleri gibi genç bir sanayi ülkesinde ise, önce imalat ürünleri için kullanılan ticarî marka kavramından ve haksız rekabet kurallarından yola çıkılarak değerlendirilen coğrafi işaretlerin korunması konusu da, kamu hukuku yerine özel yasaların kapsamı içine alındı. ABD'de coğrafi işaretler, yeni türde bir marka ile korunmaktadırlar. Onay markası (*certification mark*) olarak tanınan bu marka türüne, 1946 yılında ABD Kongresi tarafından başlatılan bir uygulamayla, "Lanham Kanunu" olarak da tanınan Markalar Kanunu'nda yer verilmiştir.⁷ ABD bir bakıma bütün ülkeleri bu uygulamaya ayak uydurmak zorunluğunu hissetme gibi bir durumla karşı karşıya bırakmaktadır.

Coğrafi işaretleri bütün dünya kapsamında korumanın ancak bu işaretlerin bütün devletler tarafından benzer ya da uyumlu bir biçimde korunmasıyla mümkün olacağına anlaşılmasıyla, uluslararası anlaşmaların gereği ortaya çıkmaktadır.

2. 2. Coğrafi İşaretlerin Uluslararası Alanda Korunması: Çok-Taraflı Uluslararası Sözleşmeler

Coğrafi işaretlerin bütün ülkelerde korunmasının yolu bugün tek bir uygulamaya bağlı kalmamakta, birbirine paralel çeşitli uygulamaların birarada varolmasıyla mümkün olmaktadır. İster kıta Avrupası, ister *common law* hukuk sistemlerine uygun olarak, tescilli veya tescilsiz olarak "onay marka"larından yararlanmak, bu yollardan birini oluşturmaktadır. Bir diğer yol ise, diplomatik çabalarla ülkelerin genel nitelikli çok-taraflı sözleşme veya anlaşmalar imzalamaları, ya da uygulama kuralları belirleyen resmî yazışmalarla bu konuda karşılıklı anlaşmalar sağlamalarıdır.

Yine bu çabalara ek ya da paralel olarak, ülkeler birbirlerine listeler halinde coğrafi işaretlerini sunabilmektedirler. Ne var ki, bütün bu uygulamalar sürekli bir kontrol ve denetim eşliğinde yürütülmezse, herhangi bir coğrafi işaretin yetkisiz kullanımı, o adın dinamik bir pazarda çok kısa zamanda *jenerik* bir ada dönüşmesi sonucunu doğurabilmektedir. Eğer bir ülke bu tür kullanımı hele yasalarıyla mümkün kılıyorsa, bu durum gerçekten birçok ülke için kaygı verici olabilir ve olmaktadır.

2. 2. 1. Paris Sözleşmesi

Menşee adlarını ve bunları da kapsadığı varsayılan mahreç işaretlerini konu alan en eski çok-taraflı sözleşme, Sınai Hakların Korunmasına İlişkin Paris Sözleşmesi'dir.⁸

7 Trademark Act of 1946 (the Lanham Act) 15 U.S.C. 1127, *Industrial Property Laws and Treaties*, United States of America - Text 3-001. (Ayrıca Ticaret Markalarının tesciline ilişkin, WIPO tarafından düzenlenmiş olan *Trademark Registration Treaty of 1973* adlı çok-taraflı anlaşmada, marka tanımı içinde onay markası ("certification mark") da yer almaktadır.) (WIPO Publication No. 265 (E) Geneva, 1973).

8 Bkz. Not 3.

Madde 1 (2)'de listelenen sınaî haklara konu olacak alanlar arasında yer almaktadırlar. Madde 10, mahreç işaretlerinin korunmasıyla ilgili olup, Madde 9, menşee adları ihlal edildiğinde uygulanacak yaptırımlardan söz etmektedir. Madde 10ter, Madde 9 ve 10'daki hükümleri pekiştirmektedir.

Madde 10 (1)'de, mahreç işaretine ilişkin en önemli hüküm yer almaktadır. Burada görülmektedir ki, Madde 9'da bir ticarî markanın ya da adın haksız kullanımından doğan yaptırımlar, aynı şekilde ürünle ilgili olarak "sahte kaynak belirtilmesi" durumunda da uygulanır. Bunun anlamı şudur: Kaynaklanmadığı bir coğrafi yörenin ya da ülkenin adı hiçbir ürünle ilişkili olarak kullanılamaz. Sahte mahreç işaretinin bir ürünün üzerinde yazılı olup olmaması da önemli değildir; doğrudan ya da dolaylı yollarla, örneğin reklama dahi, böyle sahte bir bağlantı yapmak yasaklanabilir.

Madde 9, sahte işaret kullanıldığında, ihracat yapılır yapılmaz ürüne el konmasını, eğer ülke içinde bu tür müdahale için yasal imkân yoksa mümkün olan diğer hukukî veya idarî yollarla engel olunmasını prensip olarak yerleştirmektedir. Madde 9 (3) ve Madde 10 (2), kimlerin bu tür mallara el koyma ya da ihracatını engelleme yetkisi olduğunu belirtmektedir: savcı ya da başka bir yetkili görevli, veya ilgisi olan bir taraf. Madde 10 (2) bu "ilgili taraf"ı açıklamaktadır: "bir üretici, imalatçı, tüccar, gerçek kişi olsun tüzel kişi olsun, o ürünlerin imalatı, üretimiyle ilgili, ya o bölgede ya da daha geniş yörede yerleşik ve üretim yapan, ya da yanlış kaynak gösterilen ülkede yerleşik, ya da sahte işaretin kullanıldığı ülkede yerleşik" olan taraf.

Madde 10bis, haksız rekabete karşı korunmayı kapsamaktadır. Akıl karıştırıcı, sahte ya da yanlış yönlendirici coğrafi işaretlerin kullanılmasına karşı koruma sağlar. Bu Madde, Paris Birliği'ne üye devletleri, haksız rekabet kurallarına karşı koruma sağlamakla yükümlü tutmaktadır.

1.1.1996 tarihinde 136 üye ülkenin taraf olduğu Paris sözleşmesi, koruma sağladığı alanın genişliği bakımından yararlı olmaktadır. Önemli bir eksikliği, kaynak ülkede mahreç işareti korunmaktaysa da söz konusu işaret diğer bir üye ülkede *jenerik* ad durumuna düşmüşse, Paris sözleşmesi bu konuda üye ülkeleri serbest bırakmaktadır. Ayrıca, sözleşmede yaptırımlar yer almakla birlikte her durumda mahkeme emri niteliğinde değildir ve bu yaptırımlar mahreç işaretleri yalnızca yanlış kullanıldığında geçerlidir; yanıltıcı olduğu durumlara değinilmemektedir.

2. 2. 2. Eşyalar Üzerindeki Sahte ya da Aldatıcı Mahreç İşaretlerinin Yasaklanması için Madrid Anlaşması

Paris Birliği üye ülkelerine açık olan özel bir anlaşma, Eşyalar Üzerinde Sahte ya da Aldatıcı Mahreç İşaretlerinin Yasaklanması için Madrid Anlaşması'dır.⁹ Bu An-

9 Madrid Agreement for the Repression of False or Deceptive Indications of Source on Goods, 14 April 1891, as revised in La Haye on 6.11.1925, and as revised in London on 2.6.1934. (Bkz.

laşma 1891 yılında imzalanmış olup 1911, 1925, 1934, 1958 ve 1967 yıllarında değişikliğe uğramıştır. Türkiye, 1934 yılında gerçekleştirilen Londra metnine taraf olmuştur. 1.1.1996 tarihi itibarıyla Madrid Anlaşması 31 ülke tarafından imzalanmıştır. Bir "Birlik" oluşturmayan Madrid Anlaşması'nın herhangi bir organı ya da bütçesi bulunmamaktadır.¹⁰

Madrid Anlaşması'na göre sahte ya da aldatıcı mahreç işareti taşıyan bir ürünün ithalinin söz konusu olması halinde bu ithalatın yasaklanabilmesi, eğer ülkede özel hükümler mevcut değilse, markalar ve ticaret ünvanlarıyla ilgili yasaların sahteliğin önlenmesine ilişkin genel hükümlerinin uygulanmasıyla gerçekleştirilebilmektedir.

Madrid Anlaşması'nın 1'inci Madde'sine göre, üye ülkelerden herhangi birine ihraç edilmek üzere olan bir ürünün üzerinde eğer kaynak yeri ya da ülkesi, yine bu anlaşmaya üye bir devlet ya da ona ait bir yer adı sahte veya aldatıcı nitelikte bir işaret olarak gösterilmişse, o ürüne el konulacaktır. 1'inci ve 2'nci Madde'lerin diğer paragraflarında bu tür girişimler belirtilmekte ve bu mallara nasıl el konulacağı ya da benzer işlemlerin nasıl yürütüleceği ve hangi taleplerde bulunulacağı açıklanmaktadır. Özel kişilerin doğrudan böyle bir el koyma talebinde bulunabileceklerini belirten bir madde yer almamaktadır.

Madde 3, bir bayinin ya da satıcının, satışın yapıldığı ülkenin dışında bir ülkeden gelen mallar üzerinde kendi adını ve adresini belirtmesine olanak tanımaktadır. Ancak bunu yaptığı takdirde o kişiyi, adının ve adresinin yanı sıra, açık ve okunaklı bir biçimde, eşyanın ya da ürünün üretiminin ya da imalatının yapılmış olduğu ülkenin ya da yörenin adını, veya malın gerçek kaynağını, hiçbir yanlış anlamaya yol açmayacak açıklıkta belirtmekle yükümlü tutmaktadır.

Madde 3bis, Madrid anlaşmasına taraf ülkeleri, malların gerçek kaynağı hakkında halkı aldatabilecek her türlü işaretlerin, herhangi bir malın satışı, sergilenmesi ya da satışa sunulması ile ilişkili olarak kullanılmasını yasaklamakla yükümlü kılmaktadır.

Madde 4, her bir üye ülkenin mahkemelerinin, *jenerik* karakter edinmiş olmaktan ötürü hangi menşe işaretlerinin, Madrid anlaşması hükümleri kapsamına alınamayacağını kararlaştırması gerektiğini belirtmektedir. Ancak mahkemelerin, şaaplar konusunda belirtme yetkisi bulunmamaktadır.

Hayri Dericioğlu, *Marka Mevzuatımız ve Tatbikatı*, Cilt 1, Mevzuat, Ankara 1967, 221-226). Taraf ülkeler: İspanya, Fransa, Cezayir, Almanya, Küba, Brezilya, Bulgaristan, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, İngiltere, Liechtenstein, Lübnan, Fas, San Marino, Portekiz, Tunus, Türkiye, Polonya, Monako, Yeni Zelanda, Sri Lanka, İsveç, İsviçre, Suriye, Hollanda, Macaristan, Çekoslovakya, Dominik Cumhuriyeti, Mısır.

10 *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Fikrî ve Sınai Haklar, Özel İhtisas Komisyonu, Sınai Haklar Alt Komisyon Raporu (Taslak)*, Ankara 1993, 71.

Hem kapsadığı kısıtlı sayıdaki ülkeler açısından, hem de bazı diğer eksiklikleri açısından Madrid anlaşması, coğrafi işaretlere etkin bir uluslararası koruma ortamı sağlayamamıştır. Yanlış ya da aldatıcı işaretlerin tercüme edilerek kullanıldığında ne olacağı belirtilmemektedir; "tür", "cins" gibi eklemelerle kullanıldığında ne gibi önlemler alınacağı açıklanmamaktadır. Bir bağın ürünlerinin kaynağı olarak kullanılan bölgesel menşe adlarının dışında, mahreç işaretlerinin *jenerik* alana düşmüş adlar haline gelmesini engelleyecek hiçbir önlem alınmamıştır.

2. 2. 3. Lisbon Anlaşması

1958 tarihli, Menşe Adlarının Korunması ve Onların Uluslararası Tescili ile İlgili Lisbon Anlaşması¹¹, 1966 yılında yürürlüğe girmiş olup, 1967 yılında Stokholm'de yeniden gözden geçirilmiş ve 1979 yılında değiştirilmiştir. Anlaşmaya 1.1.1996 tarihi itibarıyla 17 ülke taraf bulunmaktadır. Madrid Anlaşması'nın bazı eksik yanlarını tamamlayıcı unsurlar içermekle birlikte, ülkeleri coğrafi işaretlerin korunması konusunda biraraya getirmekte Lisbon Anlaşması da etkisiz kalmıştır.

Paris Sözleşmesi'ne taraf ülkelerin katılımına açık bulunan ve bir "Birlik" oluşturan Lisbon Anlaşması'nın idarî işlemleri WIPO tarafından gerçekleştirilmektedir.

Madde 2 (1), menşe adını tanımlamaktadır: Bir ülkenin, bölgenin ya da havalinin coğrafi adı, oradan kaynaklanan bir ürünü belirtmenin yanı sıra, ürünün kalitesinin ve karakteristik özelliklerinin münhasıran ve özünde o coğrafi çevreden, o çevrenin doğal faktörlerinden ve insan unsurundan oluştuğunu açıklamaktadır. Yalnızca yukarıdaki tanıma uyan "adlar" bu anlaşma kapsamında korunabilmektedir.

Birçok ülkeyi bu anlaşmaya katılmaktan alıkoyan belli başlı neden, tanımdaki bu belirsizlik olarak gösterilmektedir. Bir ürünün coğrafi adı basit bir mahreç işareti ise, bu anlaşma kapsamına alınmamaktadır. Eğer söz konusu ürün, tarım ya da elişleri ürünü kategorisine girmeyerek, endüstri ürünü kategorisine giriyorsa, ürün ile coğrafi çevre arasında kalite açısından kesin bir bağlantı kurmak güçleşmektedir. Ürünle coğrafi çevre arasında ilk başta bir bağlantı mevcut olmuş olsa bile, bunun devamlılığının kanıtlanması güçleşebilir; daha da öte, bu ürünü işleyen insanların geleneksel becerileri insan kaynaklarının mekân değiştirmesiyle bir yöreden bir diğerine kayma gösterebilir.

Madde 1 (2), Lisbon anlaşmasına üye devletleri, aynı anlaşmaya üye diğer devletlerin ürünlerine ait menşe adlarını, kendi sınırları dahilinde korumakla yükümlü kıl-

11 Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and their International Registration, entered into force in 1966. Taraf ülkeler: Cezayir, Bulgaristan, Burkina Faso, Kongo, Küba, Çekoslovakya, Fransa, Gabon, Haiti, Macaristan, İsrail, İtalya, Meksika, Portekiz, Slovakya, Togo, Tunus.

maktadır. Menşe adına tanınacak bu koruma, aynı kaynak ülkede korunduğu gibi ve WIPO'nun Uluslararası Bürosu'na tescil ettirildiği üzere korunacaktır. Bu Anlaşma çerçevesinde korunan ve uluslararası tescili yapılan bir menşe adı, *jenerik* ada dönüşmüş olması halinde bile korunmadan yararlanabilmektedir. Ancak Lisbon Anlaşması'na göre, menşe adlarının uluslararası düzeyde korunabilmesi için iki koşulun karşılanmış olması gerekmektedir :

a) Menşe adı, kaynak ülkede tanınıyor ve korunuyor olmalıdır (Madde 2 (2)). Bu koruma, söz konusu menşe adının, genel hükümler kapsamında korunması anlamında değildir. Menşe adları, belirli ve ülkeye özgü bir resmî işleminden geçirilmelidir; özel bir yasanın ya da yürütmenin bir hükmüyle, ya da bir mahkeme kararıyla, ya da bir resmî tescil mekanizmasıyla olabilir. Resmî bir işlemin gerekmesinin yanı sıra, korumanın hedefi olan belirli unsurlar, yani coğrafi bölge, menşe adını kullanacak olanların yetkili olması, ürünün karakteristikleri ve doğası gibi unsurlar kesin olarak belirtilmelidir.

Aynı unsurlar, uluslararası tescil için başvurulduğunda da belirtilmelidir; bu yükümlülük, Lisbon Anlaşması'na ait Tüzük'te ("Regulations") Kural 1 olarak yer almaktadır.

Lisbon Anlaşması'na katılımın az olmasının önemli bir nedeni de, birçok ülkede kendi bölgesel ürünlerine özgü menşe adlarının korunmasının belirli resmî işlemlerle sağlanmamasından kaynaklanmaktadır. Çok az ülkede resmî bir koruma ve denetleme mekanizması mevcuttur. Bir ülkedeki menşe adları, Lisbon Anlaşması'nın Madde 2 (1)'indeki tanımı karşılıyor olsalar bile, çoğu ülkede uluslararası tescil için tek tek menşe adlarıyla başvuru yapabilme endişesi görülmektedir.

b) Lisbon Anlaşması'nın Madde 1 (2)'sinde belirtilen ikinci koşul, her üye ülkenin menşe adlarını WIPO'nun Uluslararası Büro'suna tescil ettirme zorunludur. Bu tescil için yürütülecek işlemler, Anlaşma'nın 5'inci ve 7'nci Maddelerinde ve de Anlaşma'ya ait Tüzük'te belirtilmektedir.

Uluslararası tescil için gereken yöntem, Lisbon Anlaşması'nın Madde 5 (1)'inde açıklanmaktadır. Bu tescil başvurusunu, kaynak ülkenin¹² yetkili bir bürosu yapmalıdır; başvuru ilgili kişiler tarafından yapılamaz. Yetkili ulusal büro, yine de uluslararası tescil başvurusunu kendi adına yapmayarak, bir menşe adını kullanma yetkisine haiz, kamu ya da özel sektör olsun, gerçek kişi ya da tüzel kişiler adına yapar.

WIPO'nun Uluslararası Büro'sunun bu başvuruyu "esas" itibariyle inceleme kapasitesi yoktur; yalnızca "şekil" açısından bir inceleme yapabilmektedir.

12 "Kaynak ülke", Lisbon Anlaşması'nın Madde 2 (2)'sinde şöyle tanımlanmaktadır: "Ürüne şöhretini sağlayan menşe adını oluşturan ülke veya o ada sahip olan yörenin veya bölgenin içinde bulunduğu ülke."

Lisbon Anlaşması'nın Madde 5 (2)'sine göre Uluslararası Büro, bu tescilli Anlaşma'ya üye ülkelerin bürolarına bildirir ve dergisinde, *Les Appellations d'origine*, yayımlar. Üye ülkeler bir yıl içerisinde itiraz etmezlerse, menşe işareti tüm üye ülkelerde korunmaya hak kazanmaktadır. Eylül 1991 tarihine kadar, 727 adet menşe işareti Lisbon Anlaşması kapsamında böylece tescil edilmiştir.

Lisbon Anlaşması'na üye bir ülkenin bürosu, Uluslararası Büro'ya bir tescil haberi aldıktan sonra bir yıl içinde bu menşe adını korumayı garantileyemeyeceğini bildirebilmektedir. Bir tek koşul vardır: Üye ülke reddediş nedenini açıklamalıdır. Bu şekilde bildirilen red nedenleri, Lisbon Anlaşması tarafından hiçbir şekilde sınırlandırılmamaktadır. Reddetmek için geçerli bir zemin belirlenmemiş olması, uluslararası tescil ile bahsedilen korumanın önemine gölge düşürmektedir.

Red açıklaması yapmamış olan üye ülkelerde, uluslararası tescilli yapılmış olan menşe adı koruma altına girmektedir. Bu tescil haberi gelmeden önce ülkede başkaları bu adı kullanmaktaysalar, o zaman bu üye ülkenin bürosu, Lisbon Anlaşması'nın Madde 5 (6)'sına dayanarak, bu üçüncü kişilere bu adı kullanmaktan vazgeçmeleri için en çok iki yıl süre tanımaktadır. Uluslararası tescil ile elde edilen koruma sonsuzdur.

Madde 6, böylece koruma altına alınmış olan bir menşe adının *jenerik* duruma düşemeyeceğini belirtmektedir; yeter ki, kaynak ülkede menşe adı olarak korunmayı sürdürmekte olsun.

Madde 7'ye göre, tescilin yenilenmesi gerekmez; tek bir tescil ücreti ödenmesi yeterlidir. Uluslararası tescil, ancak iki durumda geçerliliğini yitirmektedir: Kaynak ülkede menşe adı *jenerik* bir ad haline gelmiştir; veya, kaynak ülkenin bürosu tarafından yapılan istek üzerine WIPO'nun Uluslararası Büro'su, uluslararası tescilli iptal etmiştir.

Madde 3'e göre, Lisbon Anlaşması kurallarınca tescil edilen bir menşe adına sağlanan koruma çok geniş kapsamlıdır. Menşe adının ihlali ya da takliti yasaklanmış olup, ürünün gerçek kaynağı belirtilse dahi, menşe adının tercüme edilmesi veya "tür", "tip", "yapım", "taklit" gibi sözcüklerle birarada kullanılması yasaklanmaktadır.

Lisbon Anlaşması'na göre tescilli yapılmış bir menşe adının ihlallere karşı korunmasının ne tür kanunî işlemlerle sağlanabileceği Madde 8'de belirtilmektedir. Yasal girişimde bulunmak, yetkili ulusal büroya bırakılmıştır ve işlemler savcı tarafından başlatılmaktadır. Ayrıca, kamu ya da özel sektör alanından, gerçek ya da tüzel kişi olsun, mahkemeye başvurmaya yetkili bulunmaktadır.

Ülkeleri, Lisbon Anlaşması'na katılma konusunda düşündüren yanlarından birisi, menşe adının çok dar ve anlaşılması güç bir tanımının yapılmış olmasıdır. Engel oluşturan ikinci unsur, kaynak ülkede menşe adının resmî bir işlem sonucunda tanınır

ve korunur olma gereğidir; bazı ülkelerde menşe adlarının korunmasının yalan ve aldatıcı işlemlere karşı uygulanan genel yasa hükümleriyle sağlanmakta olduğu göz önüne alınmamaktadır. Üçüncü engelleyici unsur ise, yine genel yasalar çerçevesinde yalan ve aldatıcı işlemlere karşı önlemler olarak bir koruma sağlayan ülkeler açısından, uluslararası tescil için adına başvuru yapılacak kişilerin, yani menşe adını kullanma hakkına haiz kişilerin belirtilmesi gerekliliğidir. Son ve en önemli engelleyici unsur olarak da, başvurusu yapılan menşe adının bir üye ülke tarafından reddedilmesi için hangi geçerli nedenlerin temel alınacağıının belirtilmemiş olması sayılabilir. Bütün bu nedenler, Lisbon Anlaşması kapsamında menşe adına uluslararası tescille bağışlanmış olacak korumayı birçok ülke nezdinde zayıflatmakta, böylece Anlaşma'ya katılımı güçleştirmektedir.

2. 2. 4. TRIPS Anlaşması - 1994

(Fikrî Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönleri Anlaşması) :
Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması Çerçevesinde

Türkiye'nin ulusal mevzuatını, Avrupa Birliği mevzuatıyla uyumlu duruma getirmekle yükümlü kılındığı fikrî ve sınaî haklar konusunun yaklaşık bütün önemli alanları, *Uruguay Round Çok-Taraflı Ticaret Müzakereleri*'nde (GATT) kabul edilen **TRIPS Anlaşması**'nin kapsamına girmektedir. Türkiye, Gümrük Birliği Kararı'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 3 yıl içinde bütün **TRIPS** yükümlülüklerini yerine getirmeyi kabul etmiştir.

Yetmiş üç maddeden oluşan, fikrî ve sınaî hakların korunmasıyla ilgili bir dizi tedbiri öngören **TRIPS Anlaşması**, İkinci Kısım, Üçüncü Bölüm'de, Madde 22, 23 ve 24'de, Coğrafi İşaretleri konu almaktadır. Bu metinde coğrafi işaretler, menşe adları ve mahreç işaretleri olarak iki ayrı kavramda sunulmayarak, tek bir terim kapsamında şöyle tanımlanmaktadır: Bir üye ülkenin sınırları içinde veya bu alan içinde bir bölgeden ya da yöreden kaynaklanan ve bu coğrafi kaynaktan dolayı, bilinen bir kalite, ün ya da başka bir karakteristik özellik kazanan ürünlere özgü işaretler. (Madde 22 (1))

Aynı madde'nin ikinci paragrafı, *Dünya Ticaret Örgütü* üyesi ülkelerin, coğrafi işaretleri koruma amacıyla ilgili taraflara ne gibi yasal önlemler alabilme imkânları tanıyacaklarını belirtmektedir:

(a) Her ne yolla ya da sunuş biçimiyle olursa olsun, ürünün coğrafi kaynağı konusunda halkı yanıltacak bir biçimde, söz konusu ürünün ait olmadığı bir coğrafi yöreden kaynaklandığının belirtilmesi ya da ima edilmesi;

(b) Paris Sözleşmesi'nin 1967 değişikliğinde yer alan Madde 10bis'deki anlamıyla haksız rekabet eylemi oluşturacak herhangi bir kullanıma karşı.

Üçüncü paragrafta, üye ülkelere, bir ticarî markada belirtilen coğrafi yöreden kaynaklanmayan ürünler üzerinde bu gibi aldatıcı ve halkı yanlış yönlendirici markaların kullanılmasını engellemeleri, böyle bir ticarî marka tescili yapmayı kabul etmemeleri ve böyle bir markayı geçersiz kılmaları önerilmektedir.

Bir coğrafi işaret doğru menşe gösteriyor olsa bile halkta ürünün başka bir yerden geldiği etkisini yaratan işaretlerin dahi kullanılmasının engellenmesi öngörülmektedir.

TRIPS Metni'nde, Şaraplar ve Sert Alkollü İçecekler için coğrafi işaretler açısından ek bir koruma getirilmektedir. Madde 23'de yer alan bu hükümlere göre, şaraplar ve sert alkollü içecekler için doğru menşe belirtmeyen işaretlerin kullanılması yasaklanmakta ve hatta, ürünün gerçek menşei belirtilmiş olduğu durumlarda bile, gerçek menşe adının tercüme edilerek kullanılmasının ya da bunun yanı sıra "çeşit", "tip", "stil", "taklit" ya da benzeri açıklamaların yer aldığı coğrafi işaretlerin kullanılmasının önlenmesi belirtilmektedir.

Yukarıda anlatıldığı türdeki coğrafi işaretler eğer bir ticarî markada yer alıyor ya da bir ticarî markayı oluşturuyorsa, bu gibi markaların tescilleri üye ülkenin yasalarının elverdiği biçimde ya da ilgili tarafların isteği üzerine reddedilmeli ya da geçersiz sayılmalıdır.

Şaraplar için, telaffuzları aynı olup yazılımları farklı olan coğrafi işaretlerin korunmasında bir düzenleme yapılarak, her üye ülkenin, telaffuzu aynı olan coğrafi işaretlerini belirleyerek bunların birbirlerinden nasıl farklılaştırılacağına saptanması gereği vurgulanmaktadır. Bunu yaparken, üreticilerin haklarının eşit bir biçimde göz önüne alınması ve tüketicinin yanıltılmaması gereği garanti altına alınmalıdır.

Dünya Ticaret Örgütü sistemi içinde yer alan ülkelerin korunmaya hak kazanmış şaraplarının coğrafi işaretlerinin tanımlanması ve tescilini, kurulacak çok-tarafli bir sistem içine oturtma çabalarıyla, **TRIPS** Konseyi'nde bu konuda görüşmeler sürdürülmesi tasarlanmaktadır.

Madde 24, coğrafi işaretlerin korunmasını güçlendirmek amacıyla girilecek uluslararası görüşme ve anlaşma ilkelerini kapsamaktadır. **Dünya Ticaret Örgütü** Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra iki yıl içinde toplanacak olan **TRIPS** Konseyi çalışmaları kapsamında konunun uluslararası boyutunun derinlemesine ele alınacağına açıklandığı bu Madde'de ayrıca, **Dünya Ticaret Örgütü** Kuruluş Anlaşması'nın imzalanması tarihi olan 15 Nisan 1994 tarihinden önce en az on yıl süreyle kullanılmış veya anılan tarihten önce *iyi niyetli* bir şekilde kullanılmış coğrafi işaretlerin, eğer bu işaretler herhangi bir mal ya da hizmetle ilgili olarak şarapları ya da sert alkollü içkileri belirtiyorlarsa, yukarıdaki maddelerdeki kısıtlayıcı tedbirlere tabi olmayacakları belirtilmektedir.

Yine *iyi niyetle* başvurusu ya da tescili yapılmış olan bir ticarî marka durumunda ise, eğer bu başvuru ya da tescil, **TRIPS Anlaşması** hükümlerinin bir ülkede yürürlüğe girmesinden önce yapılmışsa, veya kaynak ülkede belirtilen coğrafi işaretin koruma altına alınmasından önce yapılmışsa, söz konusu ticarî markanın belirtilen coğrafi işaretle aynı ya da benzer olması durumunda bile, ticarî markanın hükümsüz kılınması ya da tescilinin reddedilmesi mümkün olmayacaktır.

Madde 24'ün altıncı paragrafı, *jenerik* olarak da anılan cins adı durumuna girmiş adlara ilişkin hükümler belirleyerek, Üçüncü Bölüm'ün hiçbir hükmünün hiçbir üye ülke tarafından bir başka üye ülkede mal ve hizmetleri belirleyen cins ad haline girmiş coğrafi işaretler açısından kullanılamayacağına açıklık getirmektedir. Aynı biçimde, **Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması'nın** bir üye ülke için yürürlüğe girdiği tarihte söz konusu üye ülkede bir üzüm türünün cins adı haline gelmiş olan bir ad üzerinde hiçbir diğer üye ülke tarafından bu Bölümün hükümleri doğrultusunda bir hak ileri sürülemeyeceğini belirtmektedir.

Kullanımı ya da tescili *kötü* niyetle yapılmamış olan bir coğrafi işaretin eğer üye ülkede usulsüz kullanıldığı yolunda genel bir kanı oluşmuşsa, söz konusu üye ülke bu Üçüncü Bölüm'ün hükümleri doğrultusunda belirtilen coğrafi ad için yapılacak bir ticarî marka kullanımı ya da tescili başvurusunun ancak bu usulsüz kullanım kanısının genel olarak bilindiği tarihten sonraki beş yıl içinde yapılacağını hükme bağlayabilir; ya da, eğer ticarî markanın yayın tarihi usulsüz kullanımın söz konusu üye ülkede genel olarak bilinmesi tarihinden daha önce ise, ticarî markanın yayınlanmış olma koşuluyla söz konusu üye ülkede ticarî markanın tescilinin yapıldığı tarihten sonra kullanımına izin verebilir.

Sekizinci paragraf, halkı yanıltmak amacıyla olmaması koşuluyla, bu Bölüm'deki hükümlerin hiçbir şekilde hiç bir kimseyi ticaret hayatında kendi adını ya da aynı işi sürdürmüş olan atalarının adını kullanmaktan men edemeyeceğini açıklamaktadır.

Madde'nin en son paragrafı, kaynak ülkede korunmayan, korunması sona erdirilmiş, ya da söz konusu kaynak ülkede artık kullanılmayan coğrafi işaretleri koruma yükümlülüğünün bu Anlaşma'nın hiçbir hükmünce sağlanamayacağını belirtmektedir.

3. 1. Avrupa Topluluğu'ndaki Düzenlemeler : 2081/92 Sayılı Konsey Yönetmeliği

Avrupa Topluluğu'nda tarım ürünleri ve yiyecek maddelerinin üretimi ve dağıtımının önemli rol oynaması, Avrupa Pazarı'nda arz ve talep dengesinin daha iyi sağlanması, kırsal ekonominin canlandırılması ve kırsal kesim insanının kendi bölgesinde kalmak için teşvik edilmesi, tüketicilerin çeşitlenen ürünler karşısında miktardan çok kaliteye önem vermesi dolayısıyla ürünün coğrafi kaynağına dikkat etmesi, bu konuyla ilgili ulusal uygulamalardaki farklılıkların, Topluluk kuralları

çerçevesinde yeknesak hale getirilmesinin önemini ortaya koymuştur. Ayrıca, coğrafi işaretleri taşıyan ürünlerin güvenilirliğinin artırılması, üreticiler arasında adil bir rekabetin sağlanması, tüketici haklarının gözetilmesi amacıyla yukarıda sözü edilen Konsey Yönetmeliği hazırlanmıştır.¹³

Avrupa Birliği'nde, 14.7.1992 tarihinde imzalanan, 18.2.1993 tarihinde yürürlüğe giren ve 25.7.1992 tarihinden itibaren üye ülkeleri bağlayıcı bir nitelik kazanan Tarım Ürünleri ve Gıda Maddelerinde Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Konsey Yönetmeliği, coğrafi işaretlerin kapsamına giren menşe adları ve mahreç işaretlerinin korunmasını tarım ürünleri ile gıda maddeleri bakımından kabul etmektedir.¹⁴

Yönetmeliğin kapsamı fazla geniş tutulmamış, coğrafi yöreyle ürünün ya da gıda maddesinin karakteristikleri arasında bir bağlantı olanlarla sınırlandırılmıştır. Konsey Yönetmeliği hükümlerince, şaraplar ve sert alkollü içkiler, bunlara daha üst düzeyde bir koruma sağlayan Topluluk yasa ve yönetmeliklerinin varlığı göz önüne alınarak, kapsam dışında bırakılmaktadır.

Tarım ürünleri ve gıda maddelerinin etiketlenmesi, tüketiciye sunulması ve reklamları, daha önce genel hatlarıyla Avrupa Birliği üyesi ülkelere, 18.12.1978 tarihli bir Konsey Yönergesi'yle, yasalarını uyumlaştırmaları için duyurulmuştu.¹⁵ 2081/92 sayılı bu Konsey Yönetmeliği'yle de, belirli bir coğrafi yöreden olan ürün ve yiyecekler için ek olarak aşağıdaki hükümler getirilmektedir. Teknik standartlar ve kurallar alanında bilgi sağlanması için belirli bir işlem yükümlülüğü getiren bir diğer Konsey Yönergesi'nin¹⁶ ise, coğrafi işaretlerle ilişkili olarak bu Yönetmeliğin kapsamına giren ürün ve gıda maddelerine uygulanmayacağı açıklanmaktadır. (Madde 1 (3))

Konsey Yönetmeliği, Madde 1 (1)'de açıklandığı üzere, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran **Roma Anlaşması**'nin Ek II'sinde belirtilen, insan tüketimine uygun tarım ürünlerine (yenilebilir sebzeler ve bazı kökler, yenilebilir meyveler ve fındıklar, kavun ve narenciye, kahve, çay, tütün, tahıllar ("cereals"), yağlı tohumlar, şeker pancarı ve şeker kamışı, diğer şekerler, şeker şurupları, yapma bal, melas, kakao, üzüm hülhasası, v.s.)¹⁷ bu Yönetmeliğin Ek I'inde yer alan gıda maddelerinden biralara, doğal maden sularına ve içme sularına, bitki özünden yapılan içeceklerle, ekmek,

13 T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye - AT Mevzuat Uyumlu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Cilt: 1, Ankara, Kasım 1995, 107.

14 *Gümrük Birliği Rehberi*, Emlak Bankası Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Seri: 15, İstanbul, Ocak 1996, 134.

15 *Official Journal*, No. L 33, 8.2.1979; Amended by Directive 91/72/EEC (*Official Journal* No. L 42, 15.2.1991, 27.)

16 Council Directive 83/189/EEC of 28 March 1983. *Official Journal* L 109, 26.4.1983, 8. Last amended by Decision 90/230/EEC (*Official Journal* L 128, 18.5.1990, 15.)

17 *Treaties Establishing the European Communities*, Abridged Edition, Ankara 1979, Annex II, 337-340.

pasta, kek, kurabiye, bisküvi veya benzerlerine, doğal sakızlara, reçine ve bitki özlerine; ve yine bu Yönetmeliğin Ek II'sinde yer alan tarım ürünlerinden kurutulmuş otlara ve yağ esanslarına uygulanmaktadır.

Yönetmeliğin Giriş Bölümü'nde, paragraf 12'de, Yönetmelik'de konu edilen tarım ürünü ve gıda maddelerinin kapsamının genişletilerek diğer ürün ve maddelere de yer verilebileceği belirtilmektedir. Bu olasılık, Yönetmelik'de Madde 1'in, birinci paragraf, üçüncü bendinde şöyle yer almaktadır: "Ek 1'de yapılacak değişiklikler, Madde 15 gereğince yürütülmelidir." (Üye ülkeleri temsilen kurulacak bir komite, Avrupa Birliği'nin Komisyonu'nu temsil eden bir başkanın önderliğinde, Komisyon'ca sunulacak bir değişiklik taslağını inceleyecek; Roma Anlaşması'nın Madde 148 (2)'si gereğince, oy çokluğuyla ve üye ülkelerin nüfus yoğunluğuyla temsiline dayanarak, Komite'nin alacağı karar Komisyon'ca değerlendirilecektir.)

Yönetmelik'de, coğrafi işaretler iki ayrı terim olarak tanımlanmaktadır: Menşe adları ve mahreç işaretleri. Menşe adı, bir tarım ürününün ya da yiyecek maddesinin kaynaklandığı belirli bir bölge, yöre, ya da çok ender olarak ülke adı olarak kullanılmakta ve böylece söz konusu coğrafi bölgeye özgü kalite ve özellikleri, o yerin yalnızca doğasından kaynaklanmakla kalmayarak, işlenmesinde ve hazırlanışında söz konusu yörenin insan unsurunun etkilerini de içeren bir tarım ürününü ya da yiyecek maddesini belirlediği anlaşılmaktadır.

Mahreç işareti ise, bir tarım ürününü ya da yiyecek maddesini anlatmak için yine bir bölge, belirli bir yöre, ya da çok ender olarak bir ülke adı olarak kullanılmakta ve söz konusu coğrafi bölgeye özgü bir kalite, ün ya da diğer karakteristikleri içeren ve üretimi, süreci ya da hazırlanışı o belirli bölgede yer almış olan bir tarım ürününü ya da yiyecek maddesini belirlemektedir.

Belirli bir yöreden kaynaklanan bir tarım ürünü ya da yiyecek maddesiyle ilişkili olarak kullanılmakta olan bazı geleneksel adlar ise, coğrafi olsun ya da olmasın, yukarıdaki menşe adı tanımının doğa ve insan unsurunun etkisiyle bağlantılı koşullarını karşıladıklarında, onlar da menşe adı olarak kabul görmektedirler.

Madde 2'nin dördüncü paragrafı çok önemli bir istisnaya yer vermektedir. Bazı belirli coğrafi işaretlerin, ham maddesi işlendiği bölgeden daha geniş ya da daha farklı bir bölgeden gelen ürünlerle ilgili olsa dahi menşe adı olarak kabul edilebilecekleri belirtilmektedir. Ancak, şu koşullarla: Ham maddenin üretildiği bölge sınırları belirli bir bölge olmalıdır; ham maddenin üretiminde özel koşulların varlığı olmalıdır; bu koşullara uyulduğunu garantileyen kontrol düzenlemeleri olmalıdır.

Bir sonraki paragraf, bu kapsamdaki ham maddelerin yalnızca canlı hayvan, et ve süt olabileceğini belirtmektedir. Diğer türde hammaddelerin bunlara eklenmesi ancak Yönetmeliğin 15. Maddesi doğrultusunda onaylanabilmektedir.

Bu istisnadan yararlanabilecek coğrafi adlar ancak kaynak ülke hükümetince menşe adı olarak tanınmakta ve korunmakta olmalı, ya da ülkede böyle bir koruma sistemi yoksa, ülke içinde geleneksel bir ün ve şöhret yapmış bir ürünün adı olarak kullanılıyor olmalıdır.

Yine bu istisnadan yararlanabilmesi için, bir coğrafi adın tescil başvurusunun bu Yönetmeliğin yürürlüğe girme tarihinden sonraki iki sene içinde yapılması gerekmektedir.

Bir tarım ürününün ya da yiyecek maddesinin cins adı haline gelmiş adları, bir başka deyişle *jenerik* duruma düşmüş adları konu eden Madde 3'de, *jenerik* adların coğrafi işaret olarak tescil edilemeyecekleri açıklanmaktadır. Bir bitki cinsini ya da hayvan türünü belirleyen adlar da, halkı bitkinin ya da hayvanın kaynaklandığı yerle ilgili olarak yanıtlanabileceğinden, ne menşe adı ne de mahreç işareti olarak tescil edilebilmektedir.

Coğrafi işaretlerin korunmasını Avrupa Birliği düzeyinde bir tescil sistemine tabi tutan Yönetmelik, Madde 4'de tescilin, başvuru sırasında, hem ürünlerin ticaretiyle uğraşanlara hem de tüketiciye bilgi verici bir tarifnameyle yapılmasını öngörmektedir. Bu şekilde tescilli yapılan coğrafi işaretler, "korunan menşe adı" (PDO) ve "korunan mahreç işareti" (PGI) gibi resmî birer tanım kazanmaktadır.

Tescil için, bu ürünleri üreten ya da elde eden gerçek ve tüzel kişilerle, tüzel kişiliği olmasa dahi gruplar başvurabilmektedir (Madde 5). Başvuru, ilgili AB üyesi ülkenin yetkili kurumuna bir tarifnameyle yapılmakta, üye ülkenin yetkili mercii başvuruyu, Yönetmeliğe uygun bulunduğu takdirde, Avrupa Birliği Komisyonu'na göndermektedir. AB üyesi ülkelerin temsilcilerinden oluşan özel bir Komite'nin (Madde 15) yardımıyla altı ay içinde başvuruyu inceleyen AB Komisyonu, tescilin mümkün olduğu kanaatine vardığı takdirde, başvuru ve ayrıntılarını Avrupa Birliği'nin Resmî Gazetesi'nde (*Official Journal of the European Communities*) ilan etmektedir.

Bu ilanın Resmî Gazete'de yer almasıyla, ilgili üçüncü kişilere itiraz hakkı doğmaktadır. Madde 7'de açıklandığı üzere, uyuşmazlığın çözümü iki değişik kademe gerçekleşmektedir. İki, üye ülkede üç ay içinde kendi ulusal yöntemlerine göre uzlaşma işleminin tamamlanması; ikincisi, ilkinin başarısızlığı sonucunda, AB Komisyonu'nun kararı, Madde 15 hükmü doğrultusunda, Yardımcı Komite'nin katkısıyla alınmakta ve bu karar Madde 6 (4) doğrultusunda AB'nin Resmî Gazete'sinde yayınlanmaktadır.

Madde 9, bilimsel ve teknik gelişmeler ya da coğrafi bölgenin tanımındaki değişiklikler üzerine, ilgili kişi ya da grubun tarifnamede değişiklik yapma hakkı bulunduğu açıklık getirmektedir. Avrupa Birliği üye ülkelerinde, Yönetmeliğin yürürlüğe girme tarihinden sonraki altı ay içinde denetim kurumlarının hazır ve çalışır olması gerekmektedir. Denetim ve incelemeyi yürütecek olan bu soruşturma mer-

ciilerinin objektif, tarafsız, uzman kadrolardan oluşmuş kamu veya devletin tasdikiyle belirlenmiş özel nitelikli kişi ya da kurumlardan oluşacağı belirtilmektedir.

Herhangi bir AB üyesi ülke, korunan bir coğrafi adın belirttiği tarım ürünü ya da yiyecek maddesinin tarifnamedeki özellikleri karşılamadığına hükmederek girişimde bulunabilir (Madde 11).

Söz konusu AB Yönetmeliği, Madde 12 uyarınca, karşılıklık, araştırma, kontrol ve başvuruda benzer yöntemlerin uygulanıyor olması halinde üçüncü ülke tarım ürünlerine ve yiyecek maddelerine de uygulanabilmektedir. Üçüncü ülkede korunan bir coğrafi işaret Avrupa Birliği içinde korunan bir işaretle aynı olduğunda, tescil yapılırken coğrafi adın geleneksel olarak kullanılması durumu ve tüketici için bir karmaşaya yol açmaması göz önüne alınmaktadır.

Yönetmelik, Madde 13'de, ihlal şekillerini ayrıntılı bir şekilde saymaktadır. Tescilli mahreç işaretinin ya da menşe adının, tescil dışında kalan tarım ürünleri ve yiyecek maddelerinde ticarî olarak doğrudan ya da dolaylı olarak kullanılması yasaklanmaktadır.

"Stilinde", "tipinde", "usulünde", "taklid", "benzeri" şeklinde ibarelerin kullanılması da aldatıcı ve yanıltıcı olacağından ötürü bunlara izin verilmemektedir. Diğer yanlış ya da yanıltıcı işaretlerin bizzat ürünün üzerine, ambalajı üzerine, reklam dokümanlarına ve ürünle bağlantılı öteki belgelere de konulması yasaklanmaktadır. Tarım ürünü veya yiyecek maddesinin tescilli coğrafi adı içinde *jenerik* olarak bilinen bir sözcük yer aldığı takdirde, kullanımı ürüne uygun olduğunda, bu adın böylece kullanılması yasaklanmamaktadır.

Ayrıca, AB üyesi ülkeler, Yönetmeliğin yayınlanmasından en az beş yıl öncesinden beri yasal bir biçimde pazarlanmakta olan ürünün doğru kaynağını belirterek kullanılmakta olan bir işarete, yanlış ifade, taklit terim, tercüme ad ya da "stil", "tip", "usulünde", "benzer" gibi eklemelerle kullanılmaktaysa da, en fazla beş yılı geçmemek koşuluyla kullanımı sürdürme izni vermekte serbest bırakılmaktadırlar. Ne var ki, bu istisnadan yararlanan ürünler, bu gibi işaretleri yasaklayan bir AB üyesi ülkenin pazarında serbest dolaşıma sunulamayacaklardır.

Madde 13'ün üçüncü paragrafında Yönetmelik, koruma altındaki adların *jenerik* duruma düşmeyeceklerini garantilemektedir.

Madde 14'de Yönetmelik, coğrafi işaretlerin ticarî marka ile ilişkisine değinmektedir. Avrupa Birliği Komisyonu'nun denetiminden geçtikten sonra Yönetmeliğe uygun biçimde yayını yapılmış olan (Madde 6 (2)) bir coğrafi işaretin belirlendiği ürünle aynı türde bir ürünle ilişkili olarak ve Madde 13'de açıklanan aldatıcı ya da yanıltıcı mahiyetteki adları içeren bir ticarî markanın tescili için başvuru, söz konusu yayın tarihinden sonra yapıldığı takdirde reddedilecektir. Böylece tescil edilmiş ticarî markalar da hükümsüz kılınacaktır.

Yönetmelik, Avrupa Birliği hukukuna saygılı olduğunu vurgulayarak, *iyi niyetle* tescilli yapılmış olan ticarî markanın kullanılmasına, menşe adı ya da mahreç işareti tescil başvurusu yapılmadan önce başlanmış olma koşuluyla izin vermektedir. AB üyesi ülkelerin ticarî marka yasalarını uyumlaştırmak için çıkarılan 21 Aralık 1988 tarihli Birinci Konsey Yönergesi (89/104/EEC)'nin, Madde 3 (1) (c) ve (g) ve Madde 12 (2) (b)'sinde belirtildiği üzere ticarî markayı hükümsüz kılacak bir neden olmadıkça, marka aldatıcı ya da yanıltıcı unsurlar veya "stil", "tip", "usulüyle", "benzeri" gibi eklemeler içerse de, coğrafi işaretin tescili yapılsa dahi bunun yanı sıra kullanılabilir. *Yönetmelik*, Avrupa Birliği hukukuna saygılı olduğunu vurgulayarak, *iyi niyetle* tescilli yapılmış olan ticarî markanın kullanılmasına, menşe adı ya da mahreç işareti tescil başvurusu yapılmadan önce başlanmış olma koşuluyla izin vermektedir. AB üyesi ülkelerin ticarî marka yasalarını uyumlaştırmak için çıkarılan 21 Aralık 1988 tarihli Birinci Konsey Yönergesi (89/104/EEC)'nin, Madde 3 (1) (c) ve (g) ve Madde 12 (2) (b)'sinde belirtildiği üzere ticarî markayı hükümsüz kılacak bir neden olmadıkça, marka aldatıcı ya da yanıltıcı unsurlar veya "stil", "tip", "usulüyle", "benzeri" gibi eklemeler içerse de, coğrafi işaretin tescili yapılsa dahi bunun yanı sıra kullanılabilir.

Madde 14'ün üçüncü paragrafı, ticarî markaya daha da güçlü bir öncelik tanıyarak, uzun süre kullanılarak ün ve şöhret sağlamış bir ticarî markanın varlığı durumunda, tüketicinin ürün hakkında yanılgıya düşmemesi için menşe adı ya da mahreç işareti başvurusunun tescil edilmemesi gerektiğini belirtmektedir.

AB üyesi ülkeler ayrıca Yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içinde yasal olarak korunan coğrafi adlarının, ya da ülkede henüz resmî bir koruma sistemi mevcut değilse, halk nezdinde yerleşmiş ve ün yapmış coğrafi işaretlerinin listelerini ileride belirlenecek bir tescil için AB Komisyonu'na bildirmekle yükümlü tutulmaktadır (Madde 17).

4. 1. Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin Korunması

Türkiye'de tarımsal ürünler, gıda maddeleri ve yöresel el sanatlarıyla ilgili coğrafi işaretlerin (menşe adları ve mahreç işaretleri) korunması, 1995 yılında çıkartılan 555 sayılı KHK ile sağlanmıştır. Bu Kararname'den önce ise uygulamada **Türk Ticaret Kanunu**'nun Haksız Rekabet Hükümleri çerçevesinde, ün yapmış coğrafi işaretleri ülke içinde korumak mümkün olmaktadır.

Avrupa Birliği Konsey Yönetmeliği'nde, "Korunan coğrafi işaret" (PGI) (4'üncü Madde) kavramında olsun, bu Yönetmelik'ten çok daha kapsamlı olan TRIPS Anlaşması Metninde öngörülen, "kaynak ülkede koruma sağlanması" (24'üncü Madde, 9'uncu paragraf) kavramında olsun, coğrafi işaretler için hem özel bir yasa kapsamında koruma hem de bir devlet kurumuna yapılacak resmî bir tescil işlemi ve bir denetim mekanizmasının işletilmesi kastedildiği anlaşılmaktadır. Türkiye'de, 555 sayılı KHK, İkinci Bölüm'de, uygulamada bir yenilik oluşturan bu tescil işlemi 4'üncü ve 5'inci Maddelerde açıklamaktadır. Tescil için başvurulacak yetkili mercii Ankara'daki **Türk Patent Enstitüsü**'dür.¹⁸

18 4004 Sayılı Türk Patent Enstitüsü'nün Yeniden Teşkilatlanmasına, Kuruluş Görev ve Yetkilerinin Belirlenmesine Yetki Verilmesine Dair Kanun, 16.6.1994; 19 Haziran 1994 tarih ve 21965 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanmıştır. Türk Patent Enstitüsü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname: Sayı 554; 24 Haziran 1994 tarih ve 21970 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanmıştır.

4. 2. 555 Sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname

Gümrük Birliği Kararı gereğince Türkiye, Avrupa Birliği'nin yukarıda sözü edilen Yönetmeliği'ni ve TRIPS Anlaşması hükümlerini göz önüne alarak 27 Haziran 1995 tarihinde kabul ettiği 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'yi ve bu Kararname'nin uygulanış şeklini göstermek üzere 5 Kasım 1995 tarihinde "555 Sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin Uygulanış Şeklini Gösterir Yönetmelik"¹⁹ ve bu Kararname'yi değiştiren 4218 sayılı Kanun'u²⁰ yürürlüğe koymuştur.

Böylece Türkiye'de doğal ürünler ve tarım ürünleri, çeşitli gıda maddeleri, belirli tanımlara ve koşullara uygun diğer birçok yöresel özelliklere haiz ürünler, menşe adları ve mahreç işaretleri kapsamında korunabilecektir. Menşe adı ve mahreç işareti kavramlarının tanımları aynen AB Yönetmeliği'ndeki tanımlara uygun olup, yukarıda 1. 2. Bölümü'nde yer almaktadır.

Coğrafi işaretlerin korunması tescil sistemiyle sağlanmakta olup, tescil başvurusu, tescil mevzuu olmaya hak kazanmış ürünlerin üreticisi gerçek ve tüzel kişiler, tüketici dernekleri veya ürünle ya da coğrafi yöreyle ilgili olan kamu kuruluşları tarafından yapılabilmektedir. Tescil işlemi, Türk Patent Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmektedir.

Tescil'le ilgili olarak başvuru koşulları, inceleme, itiraz, yayın ve ücretler konuları ve işlem yetkisi olan kişilerle ilgili bilgiler, Birinci Kısımın 3-5'inci Bölümlerinde yer almaktadır. Kararname'nin İkinci Kısım, tescilli coğrafi işaretin kullanımıyla ilgili bilgilere ayrılmış olup, Üçüncü Kısım, coğrafi işaretin hükümsüzlüğü ve korumanın sona ermesiyle ilgili maddeleri içermektedir. Coğrafi işaretin hakkına tecavüz ve tecavüz halinde davalar, Kararname'nin Dördüncü Kısımında yer almaktadır. Bu son kısımda, coğrafi işaretin tescilinden doğan hakka tecavüz durumları, hak sahibinin talepleri ve hukuk davalarında yetkili mahkeme, haksız kullanım sonucunda doğan tazminat ve ihtisas mahkemeleriyle ilgili hükümler bulunmaktadır. İhtiyatî tedbir ve gümrüklerde el koyma konularıyla ilgili hükümler de Kararname'de yer almaktadır.

Kararname'nin getirdiği önemli bir yenilik, coğrafi işaretleri tescil ettirenlere kullanımda bir denetim görevi getirmesidir. Buna göre, menşe adını veya mahreç işaretini tescil ettiren, söz konusu ürünün üretimi veya diğer işlemleriyle uğraşan herhangi bir dernek, birlik veya benzeri örgüt, coğrafi işarete konu olan ürünün üretimi, pazarlanması, tescilli menşe adı veya mahreç işaretinin kullanım biçimi, bu işaretin

19 *Resmî Gazete*, 5 Kasım 1995, Sayı: 22454.

20 *Resmî Gazete*, 7 Kasım 1995, Sayı: 22456.

ürün üzerinde belirtilmesi, ambalajlama ve etiketleme şekillerini ayrıntılı olarak denetlemek üzere yeterli personeli hazır bulunduracak, ekipman ve diğer olanaklara sahip olacak ve söz konusu ürünün üretim durumlarını sürekli olarak kontrol edecektir.

Türkiye'de bugün, mahreç işaretleri ve menşe adlarının korunması için tescil başvurularının yapılmasına bir an önce başlanması, üretici kuruluşlarının bu yönde aydınlatılmaları ve teşvik edilmeleri gerekmektedir.

4. 3. Türkiye'de Coğrafi İşaretleri Koruma Çabalarının Tarihiçesi

Türkiye'de menşe işaretlerini koruma çabaları yaklaşık yarım yüzyıl geriye gitmektedir. T.C. Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü'nün, 30/1/1930 tarihli ve 6/367 sayılı, İsmet Paşa imzalı yazısında, hükümetin henüz ilihak etmemiş olduğu sahte menşe işaretlerinin men'i hakkındaki 14 Nisan 1891 tarihli Madrid itilafnamesinin 1925 tarihli La Haye tadilatına, "hususî evsafını menşelerinden alan mahsulat ve mamulata sahip memleketler lehine müessir ve mütekebil bir himaye temin ettiğinden" buna iş-tirakimizin faydalı görüldüğü bildirilmiştir.²¹

Türkiye, yukarıda sözü edilen İtilafname'nin, 2 Haziran 1934 tarihli Londra tadillerinin tasdiki hakkındaki kanunu 30/1/1957 yılında kabul etmiştir.²² Adı, "Sahte veya Hileli Mahreç İşaretlerinin Men'i Hususunda Madrid Anlaşması" olarak da geçen bu itilafname'nin, 13 Ekim 1958 tarihli Lisbon tadilindeki 1-6 Maddelerine Türkiye katılmamıştır.²³

10 Eylül 1962 günü, Manisa milletvekili Muammer Erten, T.C. Büyük Millet Meclisi'nde, "Markalar ve Menşe İşaretleri Hakkında Kanun" teklifi sunmuştur. Bu önerinin gerekçesi olarak aşağıdaki temel noktada görüşlerini ileri sürmüştür :

Öncelikle, o gün tatbik edilmekte olan Alamenti Farika Nizamnamesi, Fransa'nın 1857 tarihli Alamenti Farika Kanunu'ndan iktibas edilmiş olduğundan ülkenin içinde bulunan ticaret hayatına hiçbir surette uymadığını; Türkiye'nin, Lozan Barış Anlaşması'na bağlı Ticaret Mukavelesi'nin 14. Maddesine göre 15 Mayıs 1930 tarih ve 1619 sayılı Kanun'la, Milletlerarası Sınaî Mülkiyet Birliği'nin temeli olan Paris Anlaşması'na ve Fabrika ve Ticaret Markalarının Milletlerarası Tescili Hakkındaki Madrid Anlaşması ile Sahte Mevrit İşaretinin Men'i ve Tecziyesi Hakkındaki Madrid An-

21 Hayri Dericioğlu, *Marka Mevzuatımız ve Tatbikatı*, Cilt 1, Mevzuat, Ankara 1967, 144-145.

22 Kanun No. 6894, Kabul tarihi, 30/1/1957, *Resmî Gazete*'de neşri, 7 Şubat 1957, sayı 9529. (Bkz. Hayri Dericioğlu, *Marka Mevzuatımız ve Tatbikatı*, Cilt 1, Mevzuat, Ankara 1967, 148).

23 Hayri Dericioğlu, *Marka Mevzuatımız ve Tatbikatı*, Cilt 1, Mevzuat, Ankara 1967, 252-255.

laşması'na iştirak etmek suretiyle bu anlaşmaların esasları dahilinde akid devletler tebaalarının ve dolayısıyla Türk vatandaşlarının markalar ve menşe işaretleri hakkındaki menfaatlerinin özel kanunla korunmasını taahhüd ettiğini belirtmiştir.

Markalar ve menşe işaretleri hakkında 1938 yılında bir ıslah teşebbüsü yapılmış olsa da, bu girişim neticelenmemiştir. Türk Ticaret Kanunu kapsamına giren ticaret unvanı, işletme adı ve haksız rekabet konularında nasıl ki ticaret sahasında çok büyük bir öneme haiz olan dürüstlüğün sağlanması maksat edinilmişse, Erten'in sunduğu kanun teklifinde de markalar ve menşe işaretleri mevzuları aynı esaslar dahilinde tanzim edilmişti. Layihanın hazırlanışında İsviçre'nin 1939 yılında tadil ettiği Fabrika ve Ticaret Markaları, Menşe İşaretleriyle Sınâî Mükâfat ve Madalyaları Hakkındaki Kanun'undan yararlanılmıştı.²⁴

Bu layihanın 7 maddeden oluşan İkinci Bölüm'ü, Menşe İşaretleri'ne ayrılmıştı. Esas adlı Birinci Kısım'da menşe işaretleri iki alanda sunulmuştu: "Bir mamul veya mahsulün şöhretini temin eden bir memleket, bölge, vilayet ve kaza, şehir, köy veya sair yerin adları ve bunlara delalet ettiğini herkesin anlayabileceği arma, resim, remiz, alamet gibi menşe işaretleri, mahsulün yetiştirildiği yere taalluk ettikleri takdirde **is-tihsal işareti**, mamulün imal yerine taalluk ettiği takdirde **imal işareti** sayılmaktaydı.

Emtianın hakiki menşei hakkında halkı yanıltacak şekilde sahte menşe işaretlerinin kullanılması, bu tür malların ticaret sahasına çıkarılması yasaklanmaktaydı. Bunun istisnası ise, bir mamulün, kendi cinsine verilen bir ad haline gelmiş olması ve ticaret hayatında malın imal yerini değil, mahiyetini gösteren bir yer adı ile anılmasıydı. Ne var ki, doğal özelliklerini topraktan ve iklimden alan mahsuller için bu istisna hükümsüz sayılmaktaydı.

Hukuk davalarında, menfaatlerine hanel gelen ve menşe işareti ile bildirilen yerde veya işaretin kullanıldığı memlekette müessesesi bulunan sanayi, küçük sanatlar, ziraat ve ticaret erbabından her biri, yerli ve yabancı birlikler, veya aldatılmış müşteri dava açabilir ve tedbir talebinde bulunabilirdi. Ceza davalarında ise, bu gibi suçları kasten işleyenler, bu nevi suçlara iştirak edenler, yetkili makama bilgi vermekten kaçınan kişiler para cezasına veya 7 günden 1 yıla kadar hapis cezasına veya her ikisine birden hükmolunabileceklerdi. Şikâyette bulunacak kimselerin yanısıra, Sanayi Vekâleti ve Ticaret / Sanayi Odaları da şikâyet hakkına haiz olacaktı.

Menşe işaretlerinin tesbiti konusunda düzenlenen Madde'de ise, Sanayi Vekâleti'nin, Ticaret ve Sanayi Odaları ile diğer yetkili makamların reylerini aldıktan sonra aşağıdaki hususlarda karar vermeye yetkili olduğu belirtilmekteydi:

24 Hayri Dericioğlu, *Marka Mevzuatımız ve Tatbikatı*, Cilt 1, Mevzuat, Ankara 1967, 35.

1) Mahsulün istihsal veya mamulün imal işareti olarak kullanılması kabil olan yer adlarından hangilerinin o belirli mahsule / mamule veya mahsulün / mamulün cinsine verilen bir ad haline gelmiş olduğunu tespit ve ilan etmek,

2) Yukarıda belirtilenlerin dışında kalan yer adlarını, belirli mahsul / mamullere istihsal / imal işaretleri olarak tespit ve ilan etmek,

3) Adları değiştirilmiş yerlerde yetiştirilmiş mahsullerin istihsal işaretlerinin kullanılması hususunda karar vermek.²⁵

Layihanın menşe işaretleriyle ilgili bölümüne burada geniş yer verilmesinin nedeni, bugün uluslararası koruma çabalarıyla da ülkelerin gündeminde önemli bir yer almış olan bu konunun günümüzden 35 yıl öncesinde Türkiye’de, belli başlı ve bu gün de geçerli sorunlarına hassasiyetle değinilmiş olduğuna işaret etmektir. Oysa, 3.3.1965 tarihinde 551 sayı ile kabul edilen *Markalar Kanunu*’nda²⁶, temel sorunların bilinciyle eklenmiş olan Coğrafi İşaretler Bölümü’ne yer verilmemişti. Yalnızca, 551 sayılı Kanun’un 6. Maddesi’nin (a) bendi uyarınca münhasıran markanın üzerine konulacak olan, eşyanın menşeyini, sevk ve tahsis olunduğu yeri veya zamanı gösteren işaret ve kayıtların marka olarak tescil edilemeyeceği belirtilmekteydi.

11.6.1963 tarihli Sanayi Komisyonu raporunda komisyon görüşünü, “menşe işaretlerinin mahiyetini markalarinkinden farklı ve bu nevi hükümlerin 1705 sayılı Ticarete Tağış’ın Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkındaki Kanun’da yer almasını daha uygun bulduğundan, bahis konusu teklifteki menşe işaretlerine ayrılan bölümü ve buradaki 7 madde hükmünü metinden çıkarmayı uygun görmüştür,” diye bildirmişti.²⁷

Menşe işaretlerinin tespiti konusunda Erten ve arkadaşlarının önerdiği, coğrafi ad ve işaretlerinin devlet kurumlarınca belirlenmesi ve ilanı, WIPO’nun en yeni girişimi olarak Mayıs 1990’da oluşturulan *Uzmanlar Komitesi*’nin tartıştığı konulardan birisine büyük benzerlik arz etmektedir. Bu komite, uluslararası tescil sistemi yerine, üye ülkeler tarafından korunmakta olan coğrafi işaretlerini bildiren listelerin sunulmasını önermektedir.²⁸

25 Hayri Dericioğlu, *Marka Mevzuatımız ve Tatbikatı*, Cilt 1, Mevzuat, Ankara 1967, 59-61.

26 *Resmî Gazete*’de neşri: 12 Mart 1965, Sayı: 11951.

27 Millet Meclisi Sanayi Komisyonu Raporu, Esas No. 2/160, 2/297, Karar No: 13, 11.6.1963. (Bkz. Hayri Dericioğlu, *Marka Mevzuatımız ve Tatbikatı*, Cilt 1, Mevzuat, Ankara 1967, 68.)

28 Ludwig Beaumer, The International Protection of Geographical Indications, 23-38, *Symposium on the International Protection of Geographical Indications*, The World Intellectual Property Organization (WIPO), in Cooperation with the Government of the Federal Republic of Germany, Wiesbaden, October 17-18, 1991, Geneva 1992, 38.

5. 1. Yeni Bir Uluslararası Sözleşme Oluşturulması Yönünde WIPO Çalışmaları

1974-75 yıllarında WIPO tarafından başlatılan hazırlık çalışmalarının sonucunda bir taslak sözleşme metni oluşturuldu ve Uzmanlar Komitesi'ne sunuldu.²⁹

Taslağın Birinci Bölümünde, ürün ya da hizmetlerin kaynağını belirtmede yanlış ya da yanıltıcı coğrafi işaretlerden oluşan, doğrudan ya da dolaylı olarak bu türde işaretleme ihtiva eden terim, ifade veya deyimlerin kullanılmasını yasaklayan hüküm yer almaktadır.

İkinci Bölüm'de, uluslararası tescil sistemine yer verilerek, belirli koşulları karşılayan herhangi bir coğrafi işaretin bundan yararlanabileceği belirtilmektedir :

(a) Ürünün kaynağını belirtici hizmet görmesi beklenen coğrafi işaretin, ya başvuruyu yapan devletin resmî veya alışılmış adından, ya da bu devletin önemli bir bölgesinin adından oluşması;

(b) Başvuruyu yapan devletin kendisinin işaretin konusu olan ürünün kaynak devleti olduğunu belirtmesi;

(c) Söz konusu devletten kaynaklanan ürüne ilişkin işaretin o devletin içinde yürütülen ticarete kullanılıyor olması ve devletin bunu teyid etmesi;

WIPO taslağı, uluslararası tescil sistemi için coğrafi işaretin yeni bir tanımlamasını getirmek istemekte ve bunun Lisbon Anlaşması'nda menşe adları için yapılan tanımlamadan çok daha geniş kapsamlı olması için gayret göstermektedir.

Uluslararası tescil sürecinde itiraz mümkün olsa da, Lisbon Anlaşması'ndan farklı olarak, bir ülkenin itirazı sınırlandırılmış ve ancak aşağıdaki temellerden birisine dayandırılarak mümkün kılınmıştır :

i) Bir ürünün kaynağını belirtmek için kullanılan ad, ne başvuruyu yapan ülkenin resmî ya da alışılmış adı, ne de o devletin önemli bir bölgesinin adıysa;

ii) Söz konusu yöresel ürün işareti, başvuruyu yapan devleti kaynak devlet olarak göstermiyorsa;

iii) Başvuruyu yapan devlette, söz konusu olan yöresel ürün işareti, günlük ticarete herhangi bir diğer devletten kaynaklanan ürünlerle ilgili olarak da kullanılmaktaysa;

iv) İtirazı yapan devlette, sözü edilen yöresel ürün işareti genelde halk tarafından *jenerik* bir ad olarak kabul edilmekte ve ticarete böyle kullanılmaktaysa;

29 WIPO Documents TAO/II/2 and 6: Taslak Sözleşme Metni ve Uzmanlar Komitesi'nin Raporu.

v) Başvuruyla ilgili bazı zorunluluklar yerine getirilmemişse.

Bu koşulları karşılayan ürünün coğrafi işaretinin tescili geçerli olduktan sonra ve denetim ücretlerinin ödenmesiyle koruma sonsuza dek sürmektedir.

WIPO taslağında ayrıca yaptırımlar bölümü yer almaktadır; bu bölüm, diplomatik kanallarla dava açma ve anlaşmazlıkları çözüme bağlama yollarını içermektedir.

Paris Konvansiyonu'nda 1970 sonlarında değişiklik hazırlıklarının başlamasıyla kesintiye uğrayan WIPO taslak sözleşme çalışmalarının yerini bu kez Paris Konvansiyonu için değişiklik yapacak çalışma grubunun girişimleri almıştır. Paris Konvansiyonu'na coğrafi işaretlerle ilgili yeni bir Madde ekleme kararı alan bu grup, Konvansiyon'un revizyonu için hazırlanan temel teklifte (Document PR/DC/4), WIPO taslak sözleşmede kullanılan terminolojiyi benimsemiştir.

"10 *quater*" olarak numaralanan bu Madde'de, "coğrafi işaret" kavramı yer almakta, menşe adlarının ve mahreç işaretlerinin ticarî marka olarak kullanılmalarına karşı oldukça kapsamlı bir koruma sağlanmaktadır.

"10 *quater*" Maddesi'nin getirdiği ikinci önemli hedef, gelişmekte olan ülkeler lehine özel bir hükmün eklenmesidir. Bu ülkelerin böylece, gelecekte kullanabilecekleri bir takım coğrafi işaretlerini önceden koruma imkânına kavuşmaları tasarlanmaktadır. Bu işaretler henüz söz konusu ülkede coğrafi adlar olarak kullanılsalar bile, amaç bunların ticarî marka olarak tescilini engellemektir.

"10 *quarter*" Maddesi'nin taslağında, birinci paragrafta, şu hükme yer verilmektedir :

Ürünle ilişkili olarak kullanılan işaret, halkı söz konusu ürünün kaynağı hakkında aldatacak nitelikte olmamak koşuluyla, kaynaklanmadığı bir ülkenin ya da o ülkeye ait bir bölgenin adını doğrudan ya da dolaylı olarak ürünle ilişkilimiş gibi gösteren bir coğrafi işaret, eğer söz konusu ülke Paris Birliği üyesiyse, ticarî marka olarak kullanılamaz ve tescil ettirilemez. İkinci paragraf, birinci paragrafın uygulama alanını, sözlük anlamıyla doğru olsa dahi halka yanlış bir biçimde ürünün belirli bir ülkeden kaynaklandığını gösteren coğrafi işaretlere de yaygınlaştırmaktadır. Üçüncü paragraf, bir ülkeden, bölgeden ya da yöreden kaynaklanan ürünlerle ilgili olarak şöhret kazanmış coğrafi işaretlerle ilgili ek bir hüküm içermektedir; yeter ki bu şöhret, aynı türden olan ürünlerin işlenmesiyle ya da bu gibi ürünlerin ticaretiyle ilgili olan kişiler tarafından, korunmak istenen ülke içinde genel olarak tanınıyor olsun.

Bu ek hüküm, yanıltıcı kullanım koşulu aranmaksızın, bazı tanınan coğrafi işaretler için özellikle vurgulanan bir koruma sağlamaktadır. Ancak dördüncü paragraf, *iyi niyetle* başlatılmış bir kullanımın devamına izin vermektedir.

Paris Birliği üyesi ülkeler arasında ikili ya da çok-tarafli görüşmelerin yürütülmesi olasılığını saklı tutan Madde 10 *quater*, her bir gelişmekte olan ülkenin, ülkenin kendisine, sınırları içindeki bir bölgeye ya da yöreye işaret eden en çok 200 coğrafi adı Uluslararası Büro'ya bildirebileceğini belirtmektedir. Uluslararası Büro, Paris Birliği'nin bütün üye devletlerini böylece bu konuda bilgilendirecektir ve üye ülkelerde bu bildirilen adları içeren ya da bu adlardan oluşan ticarî markaların tescilini ya da kullanımını yasaklamak zorunluğunu getirecektir.

Bildirilen adların korunma süresi 20 yıl olarak tespit edilmektedir. Bu süre içinde, bildiri yapmış olan her bir gelişmekte olan ülke, sınırları içinde belirli ürünlerin kaynaklandığı coğrafi bölgelerle ilişkili olarak coğrafi işaretlere şöhret kazandırmak ve bunları korumak olasılığını kazanmış olacaktır; böylece, ileri bir tarihte coğrafi işaretleri bu ülkelerde korumaya ilişkin hükümler uygulamaya konulabilecektir.³⁰

30 Ludwig Baeumer, "The international Protection of Geographical Indications," 23-38, *Symposium on the International Protection of Geographical Indications*, WIPO, in cooperation with the Government of the Federal Republic of Germany, Wiesbaden, October 17-18, 1991, Geneva 1992, 34-36.

6. Sonuç

Dünya ekonomisinin giderek entegre olduğu günümüzde, çağdaş telekomünikasyon olanaklarının sağladığı kolaylıkla, coğrafi işaretlerin korunmasında uluslararası bir düzey ve yöntem üzerinde anlaşmaya varmak önem kazanmaktadır. Madrid Anlaşması'yla 100 yılı aşkın, Lisbon Anlaşması'yla da 35 yıllık tecrübe göstermiştir ki, geniş katılım sağlamak ve her ülkeyi memnun edecek bir çözüme ulaşabilmek için yepyeni bir sözleşmeye gereksinim vardır.

Lisbon Anlaşması'nın yalnızca menşe adlarını dar bir biçimde kapsayan kısıtlı tanımlamasından uzaklaşmalı, daha geniş bir kavram olan "coğrafi işaretler" benimsenmelidir.

Uluslararası tescil sistemine gelince, böyle bir tescil için, başvuruyu yapan kaynak ülkede belirli bir biçimde ve resmî bir korunma koşulu aranmamalıdır. Ne var ki, denetleme mekanizmasının kurulması ve etkin bir biçimde sürekli olarak işlemesi güvence altına alınmalıdır. Böyle bir denetleme yapılmadıkça, coğrafi işaretleri ve bunlara bağlı ürünleri korumak hayli güç olacaktır. Daha da öteye giderek, coğrafi işaretlerin bağlı olduğu ürünlerin yetiştirildiği ya da üretildiği çevreyi, doğası ve sosyolojik yapısıyla koruma gereği de büyük bir olasılıkla ülkelerin gündeminde önemli bir yer tutmalıdır.

Coğrafi işaretlerin başvurusu için gerekli olan bütün ayrıntıları bir araya toplayan teknik tarifnamenin hazırlanmasının ülke içinde kabul gören bir sistem içine oturtulması kadar, ürünü yetiştirecek olan kişilerin de çok adil bir biçimde bu sisteme katılmaları sağlanmalıdır. Burada hiçbir ayrımcılık söz konusu olmamalı, yöre üreticileri birbirlerine küstürülmemeli, ürünü dejenere etme eğiliminde olanlar sistemin dışında bırakılmalıdır.

Uluslararası tescilin, coğrafi işaretin *jenerik* bir ad durumuna düşmesine karşı güçlü bir engel oluşturması sağlanmalıdır. Ve uluslararası tescil, bu korumayı sağlamakta etkin bir yaptırım gücüne sahip olmalıdır. Yerel coğrafyayı ve kültürleri temsil eden, piyasaya çeşitlilik ve renk katan, tüketimi de kamçılayıcı etkisiyle ekonomiyi canlandıran coğrafi işaretler, gelişmiş ülkelerdeki önemi kadar ve daha da büyük ölçüde, kalkınmakta geri kalmış yörelerin insanı için çok önemli bir kalkınma unsuru olma potansiyeline haiz bir konu olarak görünmektedir.